THE NORMS OF THE LITERARY LANGUAGE AT THE LEXICAL AND PHONETIC LEVEL IN THE WORK OF DUILIU ZAMFIRESCU

Roxana Florina Căprescu (Nicuț)
PhD Student, University of Pitești

Abstract: Although the norms of the literary language had begun to be fixed by the appearance of Timotei Cipariu's grammars and by the first orthographic reform assumed by the Romanian Academy, Duiliu Zamfirescu did not comply, being in terms of phonetics tributary, like many writers of the time, to dialectal interferences. At the lexical level, specific to its language, there is a great influx of neologisms, as a sign of the modernization of the language.

Keywords: norm, literary language, neologism, mentor, spelling reform

1. Despre norme

Debutul literar al lui Duiliu Zamfirescu poate fi considerat poemul *Levante și Calavryta*, din *Literatorul*, din anul 1880. Alte câteva „încercări" poetice, neselectate ulterior în volum mai apăruseră încă din 1877 în ziarul *Ghimpele*.

Prin *Levante și Calavryta* Macedonsky considera că „se afirmă un poet într-un mod strălucit" (cf. Gafița, 1970, p. 396). Comentând și analizând poezia în mai multe numere de revistă, autorul Nopților voia, printre altele, să-l atragă pe noul poet în gruparea literatorului, ținându-l departe de gruparea junimiștilor bucureșteni din jurul lui Titu Maiorescu (revista Convorbiri literare se va muta și ea, curând, la București). Dar, în anul 1883, ca reacție la epigrama macesonskyană la adresa lui Eminescu, Duiliu Zamfirescu rămâne definitiv orientat spre Convorbiri, intrând sub influența și coordonarea mentorului Junimii.

Din punct de vedere lingvistic, acum începe o perioadă distinctă în evoluția limbii literare, ca proces sistematic de normare, sub egida Societății Academice Române, devenite din anul 1879 Academia Română. Aceasta a coincis și cu înfrângerea purismului etimologozant, chiar dacă dicționarul lui Massim și Treboniu Laurian a fost înlocuit mult mai târziu.

Sub aspectul limbii reiterează cele trei obiective propuse anterior: stabilirea unui sistrem ortografic, alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici.

Despre o reformă ortografică propriu-zisă se poate vorbi din anul 1881, când colectivul dominat de Titu Maiorescu reușește să impună un sistem ortografic bine articulat, cu foarte puține concesii făcute etimologiștilor. Acesta este votat în plen ul Academiei și, lucru foarte important, impos prin hotărâre în alcătuirea tuturor manualelor și materialelor școlare.

Duiliu Zamfirescu a mai prins reforma din anul 1904, dar aceasta nu i-a influențat particularitățile scrisului.

În ceea ce privește gramatica, cu un deceniu înainte de constituirea Academiei Române (în anul 1869), apăruseră cele două părți din *Gramateca limbei române*, scrisă de Timotei Cipariu, urmate de un *Compendiu* și un *Suplement*. În așanumitele Gramatici ale lui Cipariu, autorul a continuat normările propuse de Ion Heliade Rădulescu (de fapt pe cele ale lui Petru Maior, care erau, fără ca Heliade să știe, în spiritul unificării normelor începute de textele religioase): „Heliade (...) formulează o doctrină foarte apropiată de cea a lui Budai-Deleanu (pe care, de altfel, n-o cunoștea) și ajunge, în cele din urmă să propună, în linii mari, modelul de limbă realizat cu două decenii mai înainte de Petru Maior" (Gheție, 1975, p, 492).

Problema alfabetului latin, introdus, așa cum s-a mai arătat, încă din 1860, se finalizează tot acum (1881), când este impus și în scrierile bisericești, printr-o hotărâre sinodală.

Deși ortografia din 1881 a fost, cum s-a văzut, oficializată, mulți dintre scriitorii vremii erau formați înainte de această reformă. Ortografia viza în esență scrierea, dar structura fonetică a cuvintelor reflecta în mare măsură personalitatea scriitorilor. Astfel, Petre Haneș arată că limba unui scriitor este influențată în primul rând ca izvor de limba vorbită de el însuși zilnic (cf. Istrate, 1970, p. 89). În funcție de evoluția personalității, la edițiile de bilanț, scriitorii puteau schimba anumite particularități (cum s-a întâmplat cu editarea operei lui C. Negruzzi în 1857). Dar, în anul 1922, când Mihail Dragomirescu, voia să reediteze opera lui Duiliu Zamfirescu, acesta n-a colaborat cu criticul, fiind încă devastat de dispariția fiului său: „Eu am pierdut sensul oricărei activități publice" (cf. Gafița, 1970, p. CXXX). Așa că opera a rămas cum a apărut în volumele anterioare (șase volume de poezii, între anii 1883 și 1919; opt romane între 1884 și 1911; la acestea adăugându-se și publicistica).

Dată fiind personalitatea autorilor, procesul de atenuare a diferențelor dialectale, constând în primul rând în fonetisme, a fost îndelungat.

Garabet Ibrăileanu a considerat că se poate vorbi de transformări denumite prin conceptul de literarizare (înlocuirea aspectelor fonetice dialectale). A teoretizat acest lucru în lucrarea sa Istoria literaturii române m oderne, în subcapitolul despre Epoca Conachi. Conachi preciza, în anul 1837: „Ar fi o mare greșeală politicească spre a se lua altă marșă spre luminare aici în Moldova și alta în soția ei, Valahia, când tot cuvântul cere a ne strânge și a ne apropia în grai și în pravili" (cf. Cazacu, 1985, p. 28).

Acest îndemn a fost reluat doi ani mai târziu de către Ion Eliade Rădulescu: „Cine este român adevărat și dorește unirea românilor întru aceeași limbă sau dialect scris curățit și curat, la unul ca acesta nu încape egoism" (Heliade Rădulescu, 1973, p. 128; - Scrisoarea III către C. Negruzzi).

2. Nivelul fonetic

Diferitele forme ale literarizării prevăzute de Garabet Ibrăileanu angajează în ceea ce privește opera lui Duiliu Zamfirescu cea mai mare parte a structurii fonetice a cuvintelor.

În privința vocalelor, o trăsătură dialectală ce se cerea eliminată prin procesul de literarizare, prevăzut de Garabet Ibrăileanu, era închiderea lui *e* aton la *i*: *videnie* (V, 1); *cobiliților* (V, 5), *cântice* (V, 12); *disculți* (II, 329); *cataclisme sociali* (V, 18); *diretice* (I, 318); *ficiorul* (V, 43); *englizești* (V. 114); *nedomirit* (II, 5); *să videm* (II, 39); *viderea* (II, 45, 251, 262, 271); *videnii* (II, 46); *să le videți* (II, 249, 251); *o videa* (N; 65); *discălecăm* (II, 370); *dișteptăciune* (N, 58); *discompletare* (N, 60).

Există însă și destul de multe exemple care respectă norma sau o supralicitează: *greșelelor* (V, 17); *singuratec* (I, 329); *ne vedem* (II, 49); *sălbatecă* (II, 330); *trimet* (II, 44); *duminecă* (II, 13); *denainte* (V, 286); *sălbatecă* (I, 950, 959); *lunatecă* (I, 1215);

În privința diftongării (anticipării lui *i* de la plural) a lui *â* etimologic, în cuvinte precum *mâine, pâine, câine*, trebuie arătat că Ion Heliade Rădulescu accepta pe lângă formele impuse de norma muntenească și pe cele nediftongate (SIL, 2015, p 277; cf. și Heliade Rădulescu, 1973, 95). În schimb, în *Gramatica* lui Cipariu, diftongarea nu era permisă. Dar, după ortografia din anul 1881, când începe activitatea lui Duiliu Zamfirescu, norma muntenească se impusese. Se probează aici formația de moldovean a autorului care, dublată de faptul că scria în Muntenia, duc împreună, cele două calități, la un comportament foarte oscilant, atât în publicistică și în scrisori, cât și în poezie, nuvele și roman: *pâine* (V, 6); *sărutări de mâni* (II, 52, 58; P, 112); *mâini* (I, 9; 337); *mânele* (I, 381); *mâni* (I, 368, 385); *mâine* (II, 336); *câinii* (II, 281); *un câine* (N, 231); *mâine…pâine* (P, 9).

Se pare că influența lui Heliade Rădulescu, pe linia lui Constantin Negruzzi (moldovean și el) era atât de mare, încât această inconsecvență l-a caracterizat de la primele

până la ultimele lui texte: *mânile* (I: 910); *mânile* (I: 931, 932, 941, 983, 1209, 1217); *mânile, mâine* (I, 955, 956); *câine* (I: 1211); *mâini* (I, 1011).

Unele forme par contaminate: *mâinele* (I, 384); *dosul m*âinei (I, 392).

Se întâlnește, de asemenea, foarte frecvent, deschiderea lui *u* neaccentuat la *o*: *coloare* (V, 1); *coprind* (V, 10, 11, 286, 295); *colorilor* (II, 257); *coprinde* (II, 11); *novele* (II, 13); *nedomirire* (I, 911); *coprinderea* (I, 1215). Dar și norma este prezentă: *cuprinse* (II, 275).

Verbul *a citi* apare foarte des cu forma dialectală (moldovenească): *l-am cetit* (II, 33); *o să mai cetim* (II, 61); *cetise* (I, 909); *ceti* (I, 918, 1210). Foarte rar se întâlnește și forma normată: *s-o citesc* (I, 943); *ceti, să citească* (I, 1016); *citește* (I, 1216).

Cu un coeficient de generalitate se întâlnește și hiatul *i-e*, în loc de *i-i*, în formele de plural și de genitiv ale femininelor și neutrelor care au tema respectivă: *Omagiele* (V, 1); *principiele* (V, 6); *premielor* (II, 14); *omagiele mele* (II, 253); *viele* (II, 256); *inscripțielor* (II, 260); *iluziele* (I, 912); *poeziele* (I, 919); *linielor* (I, 1209); *doftoriele* (I, 1214); *mătăniele* (I, 1219).

În sistemul consonantic, o primă eliminarea era aceea a durificării mai multor grupe de consoane (s*, ș, j, ț...*). În textele zamfiresciene durificarea se întâlnește deseori: *să-neacă* (V, 1); *din tinerețță* (V, 18); *delicateță* (V, 21); *să vede că* (V. 274); *mătasă* (P, 5). Faptul că anumite exemple sunt luate din publicistică (V) dovedește că acestea caracterizau în mod obișnuit limba autorului. Se întâlnesc însă și utilizări conformate normei (*delicatețe* – I,79) și, de asemenea, unele utilizate parcă din hipercorectism: *uș*e (I, 323, 342); *grije* (P, 4; I, 980); *uș*e (I, 911, 933, 999); *mănuș*e (I, 974).

Palatalizarea labialelor se întâlnește destul de frecvent, însă numai în vorbirea personajelor din romanele *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*: *cheptaru* (I, 374); *schic* (I, 376); *chiept* , *ghetu* (I, 319); *copchiii* (I, 395).

Foarte rar, tot în caracterizarea personajelor, se întânește și palatalizarea labiodentalei *f*: *să hii* (I, 377); *o hi* (I, 392).

Iotacizarea dentalelor la verbele cu tema terminată în dentală sau velară este frecventă: *să vază* (V, 10); *ucizând* (II, 289). Însă cel mai frecvent sunt iotacizate verbele de tipul *spune, a rămâne : să-ți spui* (V, 5); *să devie* P, 8); *să rămâie* (V, 9, 24); *țiu să-ți spui* (V, 38); *acum reviu* (V, 38); *eu pr*opui (V. 277). Exemplele de mai sus sunt luate din publicistica zamfirescian*ă*, dar ele sunt foarte frecvente și în scrisori, ceea ce înseaqmnă că făceau parte din limbajul obișnuit al autorului: *să rămâie* (II, 61, 346, N, 106); *viu să vă propui* (II, 299); (*eu) să-ți* spui (II, 43); *să mă spui* (I, 326); *să vie* (II, 49); *să viu* (II, 57; I, 327);); *o să vie* (II, 59; n, 75).

Acest lucru se întâmplă și după reforma ortografică din anul 1904 (scrierea romanului *Anna* a început, de exemplu, după anul 1905): (*eu) deviu* (I, 916); *să susție* (I, 927); *să vie; să viu* (I, 934); (*eu) viu* (I, 1213).

Păstrarea africatei *ğ* în unele cuvinte din textele lui Duiliu Zamfirescu nu presupune o influență dialectală moldovenească, ci așa cum a arătat Săulescu (gramaticianul moldovean din echipa lui Gheorghe Asachi), ci mai degrabă influenței italienești și franțuzești (cf. Istrate, 1970, p. 85): *încuragiau* (V, 32); *să încuragiăm* (V. 210); *personagiul* (V, 44); *protegiatul* (II, 39); *mesagiu* (II, 43); *descuragiare* (II, 56); *personagiu* (II, 299).

La polul opus, ca forme învechite și populare, se întâlnesc *vecinicie* (V, 12); *vecinică* (I, 989), cuvinte provenite din slavonă.

3. Nivelul lexical

Analizând limbajul particularizant al operelor reprezentative ale lui Duiliu Zamfirescu (I. Integrala Romanelor și II. Integrala corespondenței) se poate observa structura de anssamblu a lexicului utilizat de autor.

Limbajul particularizant este cel cuprins în Indicele de cuvinte de la sfârșitul celor două opere.

La primul dintre ele, inventarul conține un număr de 103 cuvinte, iar în al doilea, 99.

În textele romanelor, inclusiv în ale celor care n-au subiecte rustice, ponderea regionalismelor este mai mare (30), ca și a cuvintelor învechite (18) și populare (14). Neologismele, începând cu cele franțuzești (16) trec cu puțin de 20. Totuși sunt cuprinse aici neologismele de ultimă ora, ce au necesitat explicații din partea editorilor și nu neologismele care între timp se acomodaseră în limbă.

Structura acestui tip de limbaj este diferită în textele epistolare, proporția dintre franțuzisme (23) și regionalisme (15) fiind inversată. Fiind vorba de o comunicare colocvială (actuală), cuvintele învechite (8) și cele populare (3) ocupă o pondere mult mai mică.

Așa cum sa văzut în subcapitolul an terior, reproșul pe care Duiliu Zamfirescu îl aducea contemporanilor săi transilvăneni se referea în principal la regionalisme. Duiliu Zamfirescu le-a folosit el însuși, într-o măsură mult mai mică, când trebuia să caracterizeze vorbirea personajelor și modul lor rustic de viață.

În schimb, era adeptul neologismelor. În prefața la volumul de Nuvele din anul 1888, consideră că „este o năzuință dreaptă de a încerca o formă literară pentru schimbul de gândiri și de simțiri mai alese, care până aci se făceau în limbă străină sau într-o românească pe care literații cu niciun preț n-o puteau primi” (N, p. 62).

Dacă la scriitorii vizați de autorul Vieții la țară (Coșbuc, Slavici, Goga) „defectele” constau în imperfecțiunile de limbaj și în special în utilizarea regionalismelor, Criticii literari (printre care Ion Negoițescu, Tudor Vianu) au constatat că scăderile prozelor lui Duiliu Zamfirescu constau, indirect, în utilizarea neologismelor.

Numai că scriitorii „provinciali” integraseră cu destulă măiestrie, arhaismele în contextele în care le introduceau; nu același lucru s-a întâmplat cu neologismele din textele autorului de „simțiri mai alese”. Pentru că academismul lui Duiliu Zamfirescu, despre care Ion Negoițescu spunea că a fost generat de influența lui Titu Maiorescu (criticul Junimii a avut totuși rezerve evidente față de valoarea operelor „discipolului” său). Academismul se baza pe o bogăție de cunoștințe de cultură generală, filozofie, estetică (artă: muzică, pictură, literatură), mitologie, istorie, psihologie etc.

Toate aceste atribute ale personalității lui Duiliu Zamfirescu puteau fi (au fost) activate foarte bine în stilul epistolar (de aceea epistolele lui Duiliu Zamfirescu au fost considereate partea cea mai valoroasă a operei lui).

În textele în proză, autorul a neutralizat deseori decalajul de nivel cultural dintre el și personajele sale, împrumutându-le acestora teorii, cunoștințe (prin intermediul neologismelor), prin empatizări care nu erau verosimile.

Criticul Ion Negoițescub arată că „ciclul romanelor lui Duiliu Zamfirescu denotă academismul concepției sale literare” (Negoițescu, 1966, p. 125), scoțând în evidență„o mai puternică lumină asupra sterilității artistice a acestei academizante analize” (Ibidem, p. 128).

Octav Botez arată că „disertațiile savante și atât de variate (…), alcătuiesc mai mult de trei sferturi din opera sa” (Botez, 1976, p. 135), autorul „epuizând tot bagajul său de erudiție și toate resursele inteligenței sale, pentru a îneca o creație vie într-un amestec compozit și baroc” (Ibidem, p. 136).

Un studiu de caz se poate face, în privința neologismelor, cu romanul nerustic *Anna* (publicat în Convorbiri literare începând cu 1906, iar în volum, în 1911). Deși în *Prefață* autorul consideră că viața personajelor sale este reprezentativă pentru aspirațiile națiunii române, romanul, fără narațiune, este o construcție artificială (neverosimilă). Mai multe femei

din stratul de deasupra al societății, constituite , cum zice una dintre el (Urania Vucos) într-o societate care l-a „adoptat" pe căpitanul Alexandru Comănășteanu se chinuiesc în "iubire", gelozie și intrigi, în contrapondere cu eschivele destul de transparente ale bărbatului. Erau, numărate de una dintre ele, înafară de soția sa (Porția sau Mia), vreo șase: prințesa Smaranda Dudescu, Elena Milescu (Tanți), Anna (sora Elenei), Natalia Canta, Berta Villarà, Urania Vucos.

Intrigile acestora și panseurile (ale lor și ale autorului) permit acestuia din urmă un metatext al universului de viață explorat. Părțile bune ale cărții constau în dialogurile care reușesc să salveze ceva din dinamismul personajelor.

Interesează, în cazul de față, nu inadecvarea trăirilor, (Tudor Vianu dădea exemple de astfel de inadecvări chiar în romanul *Viața la țară*) sau neverosimilitatea textului în sine, ci diversitatea câmpurilor semantice în care apar neologismele (există și pasaje neadecvate, mai puține, în care nu apar neologisme).

În câmpul semantic al existenței generale a omenirii apar: neființă (*Palii de flăcări ce mureau în neființă* - p. 909); *orizonturi infinite* (*se întindeau pe orizonturi infinite, într-o fericire nematerială* – p. 913); *ființa, infinitul* (*Îmi umple toată ființa cum umple infinitul infinitul* – p. 915); *existența* (*Durerea generală a existenței* - p. 997).

Foarte bine reprezentat este câmpul semantic existențial (al existenței individuale): *fericire* (*Lașitatea binevoitoare a trebuinței de fericire* – p. 911); *temporalitate* (*năzuința către eterna tinerețe* - p. 915; *fugara umbră a trecutului* - 962); *patria ide*ală (*Depărtarea unei patrii ideale* – 919); *nelogic* (*Lacom și foarte adesea nelogic* – p. 936); *contrazicere, idealmente* (*Contrazicerea ciudată că sunt în mod pozitiv și real fericit și sunt idealmente nenorocit* – p. 936); *expresiv, personalitate* (*Margine expresivă a personalității îndurerate* – p. 937); *ideal* (*Oricât de mizerabilă e viața, ea are totuși o licărire de ideal* – 938); *aspirații, demnitate* (*În toate visurile și aspirațiile mele omenești, în onoarea și demnitatea vieții* – p. 938; *Înțeleg lumea și aspirațiele ei* – p. 940).

Iubirea și plăcerea se îmbină deseori cu poezia, cu frumosul în artă: (*dorul fecioarei de ideal și poezie* – 910; *farmecul poetic, al suferinței de a iubi* - p. 915; *Romanele și poeziele, iritație sentimentală* - p. 919; *Farmecul misterios al emoțiunei adevărate* – p. 931; *iubirea poate deveni orice lucru nematerial* – p. 945; *personificarea estetică a cuviinței femeiești* – p. 950; *altarul patriei, al frumosului și al poeziei* – p. 952; *amorul este poezie, este farmec este muzică* – p. 975).

Este prezentă, de asemenea, etica iubirii și a frumosului: *Lipsite de pudoarea adevăratelor sentimente omenești* – p. 913); *semeni cu nestatornica închipuire a dorului tuturor femeilor* – p. 915); *Grația necuviincioasă a femeilor răsfățate; în înțelesul etic al cuvântului* – p, 916); *Rana personală o durea ca o plagă socială* – p. 919); *un fel de conștiință depravată a plăcerii* – p. 926) *histerismul muieresc transpus în muzică* – 932); *sentimentul cel mai dezgustător care înjosește pe om* – p. 941; *Dispreț al femeilor semețe și vanitoase* - p. 948; *Asanarea moravurilor; Un om cqre iubește mai multe femei aduce omagiu speciei* – p. 949; *Personificarea estetică a cuviinței femeiești; Satisfacerea deplină a egoismului bărbătesc* – p. 950.

O vocație a teoriei traversează textele fie ale naratorului, fie ale diferitelor personaje, cărora autorul le transferă ideile sale: *Nu te înlesnești în definiții* – p. 924; *faci descoperiri etimologice* - p. 926); *Psihologia cea mai grea este aceea a frazelor nelogice* – 934; *Contrazicerea ciudată că sunt în mod pozitiv și real fericit și sunt idealmente nenorocit* – p. 936); *Idealul trebuie să fie tangibil* – p. 957; *Orientalismul a rămas în sângele lor... vorbesc de suferințele fundamentale ale vieții* – p. 965; *Ireparabilul... seria nesfârșită a durerilor omenești* – p. 966; *fără a mai număra cazualul* – p. 967; *făurirea a tot felu de hipoteze* – p. 982; *cu exasperarea celei mai adânci convingeri* - p. 984; *Amorul este cea mai deplină formă a poeziei; poezia este frumosul și adevărul* – p. 997; *Spiritul și sufletul sunt două noțiuni*

fundamental deosebite; Nu-mi plac antitezele; Necesitatea moleculei de a se distruge după ce s-a reprodus; Nu reprezentau numai necesități fiziologice și entități morale; Pâcla noțiunilor elementare de bine și de rău – p. 1005; *explicări filosoficești unei stări a sufletului* – p. 1006.

BIBLIOGRAPHY

Botez, O., *Un scriitor posedat de demonul metafizicii,* în vol. *Duiliu Zamfirescu interpretat de* (Ediție Ioan Adam), 1976

Cazacu, B., *Limba română literară. Probleme teoretice și interpretări de texte,* Societatea de Științe Filologice, București, 1985

Gafița, M., *Prefață* la Duiliu Zamfirescu, Opere, II, *Romanul Comăneștenilor*, București, Editura Minerva, 1970

Gafița, M., *Prefață* la Duiliu Zamfirescu, *Opere, I, Poezii*, București, Editura Minerva, 1970

Gheție, I, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei Române, 1975

Istrate, G., *Limba română literară. Studii și articole*, București, Editura Minerva, 1970

Heliade Rădulescu, I., *Scrieri lingvistice*, (ediție Popescu-Sireteanu, I.), București, Editura Științifică, 1973

Negoițescu, I., *Anna și stilul academic*, în vol. *Scriitori moderni*, București, Editura pentru Literatură, 1966

SIL, *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea* (Coordonator Chivu, Gh.), București, Editura Academiei, 2015